

FREE WILL and the HARDENING OF PAROH'S HEART

"And God Hardened Paroh's Heart"

The פסוק bothers many on two levels: 1) It raises the philosophical problem of "free choice" - how can ה' keep from someone the possibility of תשובה? 2) It raises a related question of justice - how can one judge Paroh for his actions if he had no choice in the matter? As Ibn Ezra writes, "If ה' hardened [Paroh's] heart, what is his sin?"

Some Background: The Rambam on Free Will

רמב"ם הלכות תשובה פרק ה

הלכה א-ב רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו... אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע... שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי... ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו.

הלכה ד אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים... כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך, הטיבו דרככם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו... ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, השופט כל הארץ לא יעשה משפט?

(1-2) Every man was endowed with a free will; if he desires to bend himself toward the good path and to be just it is within the power of his hand to reach out for it, and if he desires to bend himself to a bad path and to be wicked it is within the power of his hand to reach out for it. This is known from what it is written in the Torah, saying: "Behold, the man is become as one of us, to know good and evil"... Permit not your thought to dwell upon that which ridiculous fools of other peoples and a majority of asinine individuals among the children of Israel say, that the Holy One, blessed is He decrees at the very embryonic state of every man whether he should be just or wicked. The matter is not so. Every man is capable of being as just as Moses our Master or as wicked as Jeroboam, wise or stupid, merciful or human, miser or philanthropist, and so in all other tendencies. There is none to either force things upon him or to decree things against him; either to pull him one way or draw him another way, but he alone...

(4) Had the decree of God prompted man to be either just or wicked, or had there been a fundamentally inborn something to draw man to either of the paths, or to any one branch of knowledge, or to a given tendency of the tendencies, or to particular act of all actions as the astrologists maintain by their foolish inventions, how did He charge us by the prophets, to do thus and not to do such, improve your ways, and do not follow your wickedness, whereas man from his embryonic state already had a decree of his conduct issued, or his inborn nature draws him toward a given path of conduct from which he cannot deviate? Moreover, what need would there be, under such circumstances, for the Torah altogether? And by what law, and under what system of justice could the wicked be punished, or the just rewarded?

Hardening of Paroh's Heart - Taking Away Free Will?

*In each of the following verses, highlight the phrase that refers to the hardening of Paroh's heart.
Who is the subject of the phrase? What verb is used?*

Hashem telling Moshe what will happen...

שמות ד':כ"א וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִקְתָּהּ לְשׁוּב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּצְפֹּתִים אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְיַדְךָ וַעֲשִׂיתֶם לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָנִי אֶחְזַק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם.

שמות ז':ג'-ה' (ג) וְאָנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבִּיתִי אֶת אֲתַמִּי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. (ד) וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנִתְמַתִּי אֶת יָדִי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאתִי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁפְטִים גְּדוֹלִים

Paroh after each plague...

שמות ז':כ"ב (דם) וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיֵיהֶם וַיִּחְזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'.

שמות ח':י"א (צפרדע) וַיֵּרָא פַּרְעֹה כִּי הִיטָה הַרְוָקָה וַיִּכְבַּד אֶת לְבָבוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'.

שמות ח':ט"ו (כינים) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל פַּרְעֹה אֲצַבַּע אֱלֹהִים הוּא וַיִּחְזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'.

שמות ח':כ"ח (ערב) וַיִּכְבַּד פַּרְעֹה אֶת לְבָבוֹ גַם בַּפְּעַם הַזֹּאת וְלֹא שְׁלַח אֶת הָעָם.

שמות ט':ז' (דבר) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת הָעָם.

שמות ט':י"ב (שחין) וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה.

שמות ט':ל"ד-ל"ב' (ברד) (ט:לד) וַיֵּרָא פַּרְעֹה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהִבְרִד וְהִקְלַת וַיִּסְרֹף לְחֹטֵא וַיִּכְבַּד לְבָבוֹ הוּא וְעַבְדָּיו. (ט:לה) וַיִּחְזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה.

שמות י':כ' (ארבה) וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

שמות י':כ"ז (חושך) וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם.

שמות י"א:י' וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְפֹּתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ.

Hashem tells Moshe why He hardened Paroh's heart...

(א) וַיֹּאמֶר י"י אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פַּרְעֹה כִּי אָנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבָבוֹ וְאֶת לֵב עַבְדָּיו לְמַעַן שְׁמִי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ. (ב) וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי וְבָנֵי בְנֵי אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֲתַמִּי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֻתֶם כִּי אָנִי י"י.

Taking Away Free Will - Commentators

https://alhatorah.org/Hardened_Hearts

Approach #1 – Free Will Suppressed

This approach assumes that Hashem prevented Paroh from exercising free will and reversing course to evade punishment. How do the variations below explain why Paroh did not deserve an opportunity to change his ways? Was suspending free will really necessary for his punishment?

Source #1 – "Five Strikes and You Are Out"

שמות רבה פרשה י"ג:

ד"א כי אני הכבדתי את לבו, א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנא' כי אני הכבדתי את לבו, א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא, אף כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקדוש ברוך הוא ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך, הוי כי אני הכבדתי את לבו.

"I hardened his heart": R. Yochanan says, from here is an opening for the heretics to say that he was prevented from doing teshuvah, for it says, "I have hardened his heart". Resh Lakish says, Let us close the mouths of the heretics: "With clowns, he clowns" (Proverbs 3), for the Holy One Blessed be He warns a person one time, a second, a third, and if he does not retract his ways, he locks his heart from repentance so that he can be paid back for what he sins. So, too, Paroh, since Hashem had addressed him five times, and he did not heed his words, the Holy One Blessed be He said to him, "You stiffened your neck and hardened your heart, behold I will add impurity to your impurity..."

What is the textual motivation for Shemot Rabbah's conclusion? How do you think the Midrash might explain why Paroh is punished if he lost his free will?

Do you agree that a person's chances for repentance should be limited, and that it is possible to reach a point where one gets no more opportunities?

Think of examples from family life where a parent might treat a child similarly. Are Hashem and human modes of punishment comparable?

Sources # 2-3 – Severe Sins

רמב"ם הלכות תשובה ו':

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דייני האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה... כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא, לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו

And, it is possible that a man should commit either one grievous iniquity or a multitude of sins so that the Judge of Truth will decree against him that, whereas this sinner committed those sins of his own free will and consciously, repentance should be withheld from him altogether, and grant him no leave to repent, so that he might die and perish in the iniquity he committed...They sinned of their own free will and they have multiplied iniquities, until their guilt carried the punishment to withhold repentance from them, which is the remedy. It is, therefore, written in the Torah; "And I will harden Pharaoh's heart" ([Ex. 14.4](#)), because at the beginning he sinned of his own free will, and meted out evil to Israel who sojourned in his land, even as it is said: "Come, let us deal wisely with them" (Ibid. 1.10). Therefore justice demanded to withhold repentance from him, so that due punishment might be visited upon him.

According to Rambam, what is it that Paroh is being punished for?

How is the hardening of his heart part of his punishment? How can it even be viewed as a "measure for measure" punishment for the enslavement of the Israelites?

Can you reconcile this position with the many verses that imply that repentance is an option even for the wicked, or with the concept that the "gates of repentance are never locked"?

רמב"ם שמונה פרקים פרק ה'

ואם תאמר: ולמה דרש ממנו לשלח את ישראל פעם אחר פעם, והוא מנוע מזה, והיו חלות עליו המכות, והוא עומד במיאונו - כמו שאמרנו שהוא נענש בשיעמוד במיאונו - ולא היה לו לדרוש ממנו לשוא מה שאינו יכול לעשותו? הנה זה גם כן היה לחכמה מאת ה', להודיעו, כי אם ירצה ה' לבטל בחירתו - יבטלה. ואמר לו: אני אדרוש ממך לשלחם, ואילו היית משלחם היית ניצול, אבל אתה לא תשלח עד שתאבד. והיה צריך הוא להסכים, כדי להראות הפך טענת הנביא שהוא מנוע מלהסכים, ולא היה יכול. והיה בזה מופת גדול, מפורסם אצל כל בני האדם, כמו שאמר: "ולמען ספר שמי בכל הארץ", שאפשר שה' יענוש האדם בשימנע ממנו בחירת פועל מה, וידע הוא בזה, ולא יוכל למשוך נפשו ולהשיבה אל אותה הבחירה.

And if you say, why did he request of him to send the nation time after time, and he was being prevented from doing this, and the plagues would come upon him, and he stood in his refusal... he should not have vainly requested of him what he could not do? Behold, this too was from the wisdom of Hashem, to let him know that if God wants to nullify his free will, He could nullify it. And he said to him: I will request of you to send them forth, and had you sent them forth you would have been saved, but you won't send them forth until you perish. And he needed to agree, to prove to the prophet the opposite of his claim that he could not agree, but he was not able to.

According to Rambam, why does Hashem bother to repeatedly send Moshe to Paroh, given that Paroh's hands were tied and he was incapable of letting the people go regardless?

Does Rambam view the hardening of hearts as a natural or supernatural phenomenon?

Sources #4-5 – No Repentance for Idolaters

אברבנאל שמות ז' התשובה הב'

התשובה הב' היא שהנה המשפט הישר והדין הברור הוא שהנפש החוטאת היא תמות ושכל אדם יקבל גמול מעשיו אם לטוב אם לרע ואמנם תרופת התשובה היא חסד עליון מהאל יתברך מיוחד לעמו ונחלתו ישראל שבהיותם תחת השגחתו הפרטית בכל עת שישבו אליו ויקראו לו בכל לבבם ובכל נפשם ישמע אל ויענם... אמנם שאר האומות לא בנקלה תועיל להם התשובה התפלה והתחנה לפניו יתברך מאחר שהם עובדי ע"כ והם בתשובתם יהיו כמו שטובל ושרץ בידו על אשר אינם שבים אל ה' בכל נפשם ובכל מאדם.

The second answer is that according to strict justice and the clear law, the one who sins should die, and every person should get his just due, whether for good or bad. And indeed the "medicine" of teshuvah is a kindness from God, blessed be He, unique to His nation and his inheritance, Israel, since they, being under His personal providence, any time that they return to Him, and cry out to Him with all their heart and all their soul, God will listen and answer them... Yet, the rest of the nations, teshuvah, prayer and pleading will not benefit them easily since they worship idolatry and in their repentance they are like one who immerses with an unclean animal in their hand, for they have not returned to God with all their soul and being.

What do you think Abarbanel means when he refers to repentance as a "gift"?

Do you think the possibility of avoiding punishment through repentance is "חסד" or "משפט"?

Would it have a place in a system of strict justice?

Why, according to Abarbanel, can an idolater never truly repent? How does Abarbanel define "repentance"? How do you understand Abarbanel's analogy of someone immersing themselves in a ritual bath while holding an impure creature?

Rashi Shemot 7:3

ואני אקשה - מאחר שהרשיע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם את גבורותי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל וייראו...

Since he has wickedly resisted Me, and it is manifest to Me that the heathen nations find no spiritual satisfaction in setting their whole heart to return to Me penitently, it is better that his heart should be hardened in order that My signs may be multiplied against him so that you may recognize My divine power. Such, indeed, is the method of the Holy One, blessed be He: He brings punishment upon the nations so that Israel may hear of it and fear Him...

How does Rashi differ from Abarbanel? Why, according to him, can idolaters not truly repent?

Do you agree? Can you think of any examples in Tanakh of exceptions to this rule?

Approach #2 – Free Will Remained Intact

This approach asserts that Hashem really did not take away Paroh's freedom of choice and suggests that the phrase "וַיִּסְחַק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה" means something else.

Source # 1 – Strengthened Paroh

רס"ג הנבחר באמונות ובדעות ד':ר'

בחזיון הנפש בעת בוא שואה של פגע או של שמועה כדי שלא יאבד בהם האדם... והוא אמרו ואני אקשה את לב פרעה, וחזקתי את לב פרעה... הוצרך פרעה לחזיון נפשו כדי שלא יאבד באותו הפגע אלא יעמוד עד שיבא עליו שאר המכות וכבר ביאר לו את זה באמרו כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואולם בעבור זאת העמדתך...

Regarding strengthening of the heart at a time when catastrophe falls, either calamity or bad news, so that a person will not perish thereby... And this is what it says "and I will harden Paroh's heart", "I will strengthen Paroh's heart"... and Paroh needed his soul to be strengthened that he not perish in that calamity, but rather endure until all the other plagues come upon him. And He already explained this to him, when he said, "And now I could have sent forth my hand and smitten you, but for this I made you endure"

How does R. Saadia Gaon reinterpret the phrase "חזיון לב"?

Does this work with all the variations of the Hebrew phrase?

Why does Hashem want Paroh to be able to withstand the plagues?

Source # 2 – Figure of Speech

שד"ל שמות ז':ג'

ואפשר גם כן לפרש כדעת רמבמ"ן שלא היה בזה עונש אלהי ונס ממש, אלא כי פרעה עצמו הקשה את לבו, אלא שכל המעשים ייחסו אל האל בצד מה, כי הוא הסבה הראשונה; ואני מוסיף כי המעשים המיוחסים בספרי הקודש אל האל הם המעשים הזרים שסיבתם בלתי מובנת לנו, וכן כאן קשי ערפו של פרעה אחרי ראותו כמה אותות ומופתים הוא דבר זר ומתמיה ע"כ יוחס אל האל...

It is possible also to explain like Moshe Mendelsohn, that this was not really a Divine punishment and actual miracle, but that Paroh himself hardened his heart, but all actions are attributed to God, since He is the "first cause". And I add, that the actions which are attributed in the holy books to God, are those strange actions whose explanation is not understood by us. So, too, here, Paroh's stubbornness (lit. stiff-neckedness) after seeing several signs and wonders is something strange and surprising; therefore it is attributed to God.

According to Mendelsohn and Shadal, Paroh hardened his own heart.

Why, then, is the action attributed to Hashem?

Source # 3 – Natural Order

אברבנאל שמות ז'ג'

התשובה הג' והיא היותר נכונה בעיני שאין ענין קושי הלב הנז' בפרעה ובסיחון שהש"י הטא את לבבו שלא ישמע לדברי משה... אבל היה קושי לבבו נמשך מהמכות במקרה כי בראותו מכת הדם ושסרה מיד ולא התמידה חשב בלבבו שלא היתה המכה ההיא דבר אלהים אלא דבר טבעי... וכאשר ראה אח"כ מכת הצפרדעי' ושסרה מיד ולא התמידה חשב ככה... "ויחזק ה'..." אין ענינו שהב"ה הקשה את לבו ומנעוהו מלעשות מצוות אלא שנתן בו אותן המכות שמפניהם בא לידי קושי וכבדות ומזה הצד ייחס אליו ית' קושי לב פרעה.

The third answer, and this is more correct in my view, that the hardening of Paroh's heart does not mean that Hashem swayed his heart that he would not listen to the words of Moshe,... but it came from the plagues' circumstantial nature, for when he saw the plague of blood, but it then left and did not stay, he thought to himself that it was not a Divine matter but a natural one, and same with the plague of frogs etc.... "Hashem hardened" does not mean that Hashem prevented him from doing anything but that He gave him plagues that led him to be stubborn, and in that sense the stubbornness is attributed to God.

According to Abarbanel why is Paroh's obstinacy attributed to Hashem? What led Paroh to believe that the plagues might have been a natural process? Why, though, would Hashem mislead him into thinking this, given that Hashem continuously claims that the purpose of the plagues is "so you shall know that I am God"?

Approach #3 – Bolstering of Free Will

Seforno Shemot 7:3

ואני אקשה. הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם, כאמרו חי אני נאם ה', אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה (יחזקאל ל"ג:י"א), אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו, וזה להשיב את המצרים בתשובה, בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים... ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי ספק, לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך, שיתנחם מהיות מורד, אף על פי שהכיר גדלו וטובו, אלא על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות, כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים וזאת לא היתה תשובה כלל. אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך, ולשוב אליו בתשובה שלמה, לא היה לו מזה שום מונע. והנה אמר האל יתברך ואני אקשה את לב פרעה, שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל, למען שיתי אותותי אלה בקרבם, שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשובה אמיתית.

Seeing that God is interested in the sinner's repentance rather than his death... God told Moses that He would bring on numerous plagues, all in order to increase the chances that Pharaoh would finally see the light and become a genuine penitent.... There can be no question that without God stiffening Pharaoh's attitude from time to time, he would have collapsed much sooner and would have sent the Israelites on their desired journey. However, this would not have been the result of his repentance and humbling himself before the Lord, involving genuine regret about his previous errors, but the result of his impotence to withstand the pressure applied to him. He would have acted out of terror of what the next plague would do to him and to his country... and that would not have been true repentance at all.... And so God said, "I will harden Paroh's heart" so that he will be able to withstand the plagues and not send the people free out of fear, but so that I can send forth signs and wonders and from them they will recognize my greatness and goodness and the Egyptians will repent sincerely.

According to Seforno, how does hardening Paroh's heart enable him to repent?

How does Seforno's view of the purpose of the plagues differ from that of other commentators?

Supplementary Sources For Further Study

הכל צפוי והרשות נתונה (אבות ג': ט"ו)

*If Hashem has knowledge of all that is to happen,
how is it possible that man still has free will?*

1) רמב"ם הלכות תשובה פרק ה

שמא תאמר והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע ... אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, **כבר בארנו בפ' שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הברואים והמעשים אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקדוש ברוך הוא מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך**

How does Rambam attempt to answer our question? See what the Ra'avad had to say in response:

2) השגת הראב"ד

א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים, שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו, והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה. וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה...

What complaint does Ra'avad lodge against the Rambam? Do you agree?

3) ריה"ל, ספר הכוזרי ה:כ

אין ידיעת הדבר סבה להיותו, ולא תכריח ידיעת האלהים בהוות, והם עם זה באפשר שיהיו ושלא יהיו, כי אין הידיעה במה שיהיה היא הסבה בהיותו, כאשר הידיעה במה שהיה איננה סבה להיותו, אך ראה עליו

R. Yehudah Halevi sees no contradiction between divine knowledge and free will; why not?

4) רב חסדאי קרשקש אור ה' פרק ב:ה

ולזה היה האמת הגמור, כפי מה שתחייבהו התורה והעיון, **שטבע האפשר נמצא בדברים בבחינת עצמם לא בבחינת סיבותם.** אלא שהפרסום הזה מזיק להמון, למה שיחשבוהו התנצלות לעושי הרעה, ולא ירגישו שהעונש נמשך מהעבירות כהמשך המסובב מן הסיבה. ולזה היה מהחכמה האלוקית לשומם (המצוות) אמצעיים מניעים וסבות חזקות להישיר האדם אל ההצלחה האנושית.

[גישתו של רבי חסדאי קרשקש שוללת עצם קיומה של בחירה חופשית. לרצון האדם כשלעצמו נתנה האפשרות להכריע הכרעות שונות, אבל הסיבות הפועלות עליו קובעות בהחלט לאיזה צד האדם יכריע בכל מצב של התלבטות. לפי זה, אם שני בני אדם נמצאים במצבים זהים מכל הבחינות,

הכרחי שיכריעו אותה הכרעה.... [אבל, אם כן] מדוע קיבלנו מערכת מצוות עשה ולא תעשה, אם הכול נגזר מחוק הסיבתיות? מה טעם למתן שכר ועונש אם האדם יכול לתלות מעשיו בחוק הסיבתיות? לשאלה הראשונה התשובה היא כי המצוות הן הדבר המנחה והמעודד את האדם לעשות מעשים טובים. קרשקש מצדיק את מערכת השכר והענישה כאמצעי לחיזוק הרצון לעשות טוב.].

R. Kreskas takes a somewhat radical approach to free will - what does he mean when he says:

??שטבע האפשר נמצא בדברים בבחינת עצמם לא בבחינת סיבותם

5) רלב"ג מלחמות ה' מאמר ג:ו

יונה כי אלה הדברים האפשריים הם מסודרים בצד, והוא הצד אשר תפול בהם הידיעה, ובלתי מסודרים בצד אחר והוא הצד אשר הם בו אפשריים. והשם ית' יודע כל אלו הדברים אשר הם מסודרים והוא יודע שהם אפשריים... והנה יתבאר עוד שדעת התורה היא שהשם ית' יודע אלו הענינים בדרך כולל ולא בדרך פרט...

[לשיטת רלב"ג ... ה' יודע מה הן האפשרויות העומדות לפני האדם, אולם אין לו כל ידיעה בנוגע למה שהאדם יבחר בפועל. מתוך הסברו יוצא, כי רק לאחר פעולת האדם ה' יודע מה האדם פעל. בכך מתווספת ידיעה לידיעתו, ומכאן לכאורה קיימת סתירה לאחזותו. רלב"ג סבור שאין בכך סתירה ממש. זאת מפני שה' יודע את כל האפשרויות הקיימות. הידיעה לא משתנה היות וכל החוקים ידועים]

Ralbag, too, is somewhat radical. What does he say about divine knowledge?

6) מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ג משנה טו

וכבר כתבנו זה בספר אוהב משפט... תירצנו קושיא זו בזה, שהדברים יש להם פנים לטוב ולרע, וזה גילוהו רז"ל בפרק חלק [קז א]. ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה, והנה האל היה יודע סוף המעשה שיקחנה ולזה היתה ראויה לו, ואלו המתין לה כמי שממתין התאנה עד שתתבשל ולא יאכלנה בעודה פגה, היה נושאה בהיתר, והוא היה אץ ברגליו ונשאה קודם מיתת אוריה, ותחשב לו לעון וחטא. ורז"ל למדונו דבר זה מענין האיציטגנינות שאמרו בפרק מי שהחשיך [שבת קנו א], האי מאן דבמאדים, היא גברא שיד דמא או גנבא או אומנא או טבחא או מהולה, והקשה רבא על עצמו שהיה במאדים ולא היה בו כן, והשיבו לו מר נמי עניש וקטיל, הרי שהרשות נתונה ביד האדם להטות הדבר הידוע בסוף המעשה, אם מפני גזירת האל, אם מפני גזירת הכוכבים, למצוה או לעבירה. ובזה יתקיים מאמר רבי עקיבא שאמר, הכל צפוי והרשות נתונה. ולפי זה אמרו בפרק כל היד [נדה טז ב], שהקב"ה גוזר על הטיפה שיהיה עשיר או עני, גבור או חלש, חכם או טפש, שכל זה לפי כח הטיפה, אבל שיהיה צדיק או רשע אינו גוזר עליה, לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים